

„v umění školném a řemeslném“ na zvláštních vysokých školách vychovávaní, nýbrž vybírají z lidu Čechy i Němce, „by pak co i latině zapáchali“, kteří božským poučením a lidskou službou k pravdě dospěli a jsou hodni, aby jí i jiné učili; tak tomu bylo i v prvotní církvi, kde také učitelé byli z lidu a téže řeči s ním, bez školní a knižní učenosti a universitního vzdělání¹. I je pochopitelné, že sice někteří více umějí, „však v řeči nedospělí jsou a zvláště v jazyku latinském neb německém“ — a jejich překlady i výklady v těchto jazycích mají velké nedostatky. Zajímavým, byť i ne zcela správným důvodem této neochoty k učení jiným jazykům je též přiznání, že Bratřím nikdy nešlo o nějakou propagandu v cizině, nýbrž chtěli prý jen „sami sobě doma a svým důvěrným těmi věcmi sloužití, v jazyku toliko českém pracujícíe . . .“².

* * *

Lze pochybovati o tom, zda celá Jednota stála za Lukášem, jenž, odsuzuje některé stinné stránky vyššího, vyspělejšího vzdělání s jeho sebevědomým individualismem, vedoucím nutně k různým míněním a sporům, i s jeho nedbalým hodnocením kázně mravní, hlavního to požadavku bratrského, odsoudil zároveň věc samu a stával se hlasatelem simplismu staré Jednoty i „menší stránky“. Avšak autorita Lukášova byla dosti mocná, aby všechny námitky a odpory již předem umlčela.

¹ O zácích praví Lukáš, že Bratří je na učení v Písmech sv. dávají pěstounům a představeným, aby tito, počínajíce u slabik a prvích pravd, učili je vše si získati, míti a toho užívati i vlastní spáse rozuměti beze všech věcí marných a zbytečných. — Kdybychom soudili jen podle toho, sotva bychom přišli k mínění, že byla již tehdy nějaká světská škola bratrská a nikoli jen výchova dorostu kněžského, na nějž zde Lukáš myslí, u jeho „hospodárů“, kněží bratrských.

² Podle Lukáše, ač před tím praví, že za učitele se ustanovují Češi nebo Němci, by se zdálo, jakoby Bratří byli jen samí Češi. Jejich styky s Valdanskými v Němcích, v Braniborsku, nebyly bez tendencí propagačních, jež tu reprezentuje Br. Tomáš z Landškrouna s jiným ještě bratrem, jenž umí německy, takže několik set Valdanských přišlo do Čech a na Moravu a přidalo se k Bratřím (sr. Müller Gesch. I. 178, 180). Němečtí členové Jednoty již v době Lukášově měli německý text bratrského katechismu („Otázky a naučení dětinská“, sr. Müller v Mon. Germ. paed. IV. 29 a d.) a brzo po něm se jim dostalo i překladu bratrského kancionálu (sr. J. Jireček v ČČM. 1862. 51 a 96). Kritiku, dosti ostrou bratrské neznalosti jazyků podává Komenský ve svých „Otázkách některých“ (u Zoubka v Besedě učitelské 1883. 178 a Müllera v Mon. Germ. paed. IV. 344), neboť, kdyby prý Bratří starší „uměním jazyků statečně byli zásobeni, byli by mohli rovně tak mocné celé církve a krajiny reformovati jako Luther, Zwinglius, Calvin a jiní a sám před tím Hus“. Veliké dary vnitřní u nich mnoho neprospěly bez odvahy vyjítí na světlo; nedovedli se tak ani brániti proti odpůrcům a darů svých neuměli jiným sdělití. Tím se stalo, že ani v obcích, kde Bratří byli patrony, se nevzmáhali, a že učení, kteří s nimi sympatisovali, jich nepodporovali, jak by mohli.

I další generace uznávala, že byl to „muž pobožností i uměním vznešený“, „muž veliký a znamenitý, suo tempore theologus nulli in tota gente nostra secundus“¹, jakého „nikdá v Jednotě nebylo“². A jestliže Lukáš pokládal zanedbání kázně za nebezpečí, jehož se má Jednota vystríhati více než pronásledování nepřátelského³, dovedl sám až do smrti tuto podmínku soudržnosti Jednoty pevnou rukou udržeti.

Zdá se, že k nespokojencům, kteří se však za života Lukášova proti němu neodvážili protestovati, náležel vedle generace mladší, jež již roku 1533 v nové apologii neváhala se přiznati ke své přízni k vědám⁴ — i starý druh Lukášův, Krasonický. Alespoň on to byl, jenž krátce po smrti Lukášově vystoupil spiskem „O učených“, zde častokrát již uvedeným, na obranu učených proti výtkám, jimiž „někteří vzbuzovali a vzbuzují nepokoj při Jednotě bratrské a až dosavad nepřestávají, dovodíce starými, že při Bratřích jinak bylo a jak tehdy Jednota bratrská dobře stála, dokud sprostnými a neučenými se zpravovala: ale, jakž moudří a učení se do Jednoty dostali, jinak se změnila, zvláště při mravném životu a některých ceremoních. A to se dělalo a dělá a mluvilo až i podnes, jedni po druhých se vzbuzujice, nic místně nevědouce, ani počátku znajice“⁵.

Podnět k tomuto vystoupení Krasonického byl však konkrétnější a důležitější než povšechné opětování tradičních výtek. Po Lukášovi, jehož schopnosti vůdcovské smiřovaly nespokojence s poslušností, kterou jim ukládal, i s onou zásadou sprostnosti, které hájil, jež však právě u něho, muže vzdělaného a zkušeného, neměla v zápětí zjevných škod pro Jednotu, na první místo podle jeho výslovného přání⁶ vstoupil Br. Martin Škoda, jenž již před rokem 1516 byl jedním ze čtyř biskupů a jenž při smrti Lukášově jediný z nich zbýval⁷. Ten byl „velmi pobožný muž a prostosti milovník“⁸, pro kteréž vlastnosti asi získal si přízeň Lukášovu. To však nezaručovalo, že opravdu se na místo jeho hodí. Naopak zdálo se, že vrací se doba prvního biskupa Jednoty,

¹ Blahoslavova „Grammatika česká“ (vydali 1857 I. Hradil a J. Jireček) str. 57 a 177.

² Blahoslav u Fiedlera, Todtenbuch 226; ve „Filipice“ jej tžj nazývá „mečem vybroušeným“ od Boha do Jednoty přivedeným (str. 103). O jeho učenosti soud Blahoslavův sr. ve „Vadách kazatelův“ (vydání Slavíkovo 1905) 67 a 72.

³ Sr. citát z něho u Skalského v Zeitschr. für Brüdergeschichte 1908. II. 5¹⁴.

⁴ Sr. Winter, Život a učení na partikul. školách 66: Bratři tu prohlašují, že mají vědy rádi, zvláště ty, jež pomáhají k utvrzení pravdy a k potlačení bludů.

⁵ Fol. 2a—b.

⁶ Závět Lukášova u Fiedlera, Todtenbuch 225: „A ten mi se zdá nejpříhodnější, B. Martin Škoda, k té prvotnosti, a jiní suffrachánové buďtež!“

⁷ Müller, Gesch. I. 389, 391.

⁸ Fiedler, Todtenbuch 227.

Matěje Kunvaldského, jemuz Škoda byl podoben až na jednu vlastnost, která hned na počátku jej od něho odlišila: na samostatné vystupování po způsobu Lukášově. Jestliže však se u Lukáše sneslo jeho papežské gesto¹, nebylo tomu tak u Škody, nemajícího autority ani vladařských schopností svého předchůdce: nastávalo zde svým způsobem nebezpečí, jehož se chtěli Bratři vyvarovati již roku 1500 po smrti Matějově ustanovením, že mají býti biskupové čtyři².

V září 1529 se sešla synoda v Brandýse³ a podle obvyklého způsobu, cedulkami⁴, na nichž každý kněz měl napsati jedno jméno nebo dvě nebo tři, měla se vyšetřiti vůle boží, kolik má býti zvolených, jeden nebo více. I shledáno třetího dne, že Jan Domažlický (= Roh) má 32 hlasů a Václav Bílý i Ondřej Ciklovský po 29 hlasech⁵. Při rozhodnutí o přednosti mezi zvolenými Škoda se dopustil „kvapného povědění, bez rady a všeho soudu rozmyslného, ano i losu“, prostě určiv za prvního po sobě Václava Bílého. A při tom zůstalo, ač mělo býti vlastně jen rozhodnuto, kdo má z obou zvolených, kteří dostali stejný počet hlasů, následovati po Janu Rohovi, jež největší počet hlasů kladl již sám na druhé místo, hned po Škodovi⁶.

Proč to Škoda učinil, pochopíme, všimneme-li si toho, kdo byl přeskočen a komu se dostalo přednosti. O Václavu Bílém víme, že byl „statečný muž a staré pobožnosti milovník“; Ondřej Ciklovský, „zakrnělý člověk, zuřivý, výmluvný, velmi svobodný a hned právě udatné

¹ Sr. jak Jan Vodňanský jej zve „protipapežem“ (u Müllera, Mon. Ger. Paed. IV. 56).

² Gindely, Dekrety 38—39. Důvodem k tomu je, že biskupem (jediným) by se mohla státi „(osoba) málorozumná, svého dluhu neznající, neb o sobě více držící“: „jaká škoda jiným a sama jak blížká osidla škodlivého, aby se v pejchu pozdvihl a více se mněl býti, nežli by byl.“

³ O udání „okolo sv. Matouše“ sr. Fiedler, Todtenbuch 226 i „Historia Fratrum“ — v ČČM. 1862. 203 — i Jafet v ČČM. 1861. 148; Fiedler, Todtenbuch 226 hned dále při úmrtí jednoho ze zvolených, Ondřeje Ciklovského (28. října 1529), praví — je to poznámka Jiřího Israele — že byl za biskupa zvolen „nětco méně nežli rok před smrtí“: opravdu šlo jen o jeden měsíc.

⁴ O volbě cedulkami sr. Gindely, Dekrety 39 a 236 (zde je přímo zmínka o Rohovi).

⁵ Několik osob jiných mělo 8 hlasů ostatních. Tak rozumím větě u Krasnického („O učených“ f23 a): „Některé [cedule] ukazovaly netoliko v úzké radě na ty, ale i na jiné v Jednotě, zvláště mezi kněžími, dobře-li se pamatují, nad osm hlasův. neb napsání nebylo více, kromě tří osob jako na tyto tři: B. Václava“ etc. Srovn. i níže str. 48⁴).

⁶ O případu tomto vlastně bližší podrobnosti podal jen Krasnický („O učených“ fol. 22 b a d.). V „Historia Fratrum“ (universitní rukopis I. 733) se o tom praví: „při čemž se bylo stalo změnění losův.“ V Jafetově „Meči Goliášově“ (v ČČM. 1861. 148) najdeme k tomu poznámku: „A tu se stalo to, jakž starí poznamenali, že vyšších hlasů osoba přestavena jest níže, čemuz Pán Bůh nepožehnal.“

mysli člověk“, byl, jak někteří pravili, „B. Lukášů[v] vopičník, jemuž se nechtěly ty škorně dobře trefovati, divný člověk, avšak Bohu věrný a statečný muž v slovu i v skutku, mocný v úzké radě byl“. Naproti tomu o Janu Rohovi po jeho smrti čteme, že byl „Čech výborný, arcibiskup neb patriarcha biskupův, kterýž jako vorel nad Augustou atd., velmi vtipný muž, ačkoli neučený, než Němec dobrý a mnoho jazyků čítal a rozličné věci zpravoval v legacích atd.“; knězem byl od roku 1518¹. Z charakterik těchto zdá se býti patrné, že Václav a Ondřej byli konservativci v duchu Škodově, kdežto Roh nepochybně (třebas neměl školského vzdělání, přece přirozenou bystrostí — zjev to v Jednotě ne ojedinělý — i pilí se pak sám velmi vzdělal) náležel ke skupině Krasnického. Škoda snad přejitím Jana Roha, jenž se v seznamu biskupském ocitl až na místě posledním², chtěl tradice Lukášovy posílit.

Proti tomu hned na příští schůzi úzké rady v Prostějově Krasnický, asi nejenom za sebe³, podal protest, ježto prý porušením pořadu bylo nedbáno i vůle boží, jež se ve výsledku hlasování cedulkami projevila⁴. Zdá se však, že v úzké radě, kde byl silný vliv Škodovy strany „sprostných“⁵, nepochodil, a proto se odhodlal k napsání zvláštního spisu „O učených“, jimž dále své věci hájil.

Jeho historický výklad o postavení učených v Jednotě i prospěchu, jaký z nich tato měla, jakož též o zřízení bratrského řádu kněžského roku 1467, jež se také stalo losem, vůlí boží, má za účel vyložiti nesprávnost postupu Škodova, jimž byl los a tedy i vůle boží „zlehčena“, i škodu, jakou by z toho mohla Jednota míti, kdyby se

¹ Fiedler, Todtenbuch 226, 227 a 233. Charakteristika Rohova je z pera Blahoslavova, jenž však pravděpodobně i první dvě psal. V charakteristice Ondřejově u Fiedlera je jiná interpunkce („... statečný, muž v slovu i v skutku mocný, v úzké radě byl“); avšak táž charakteristika v „Historia Fratrum“ (v ČČM. 1862. 203), o jejímž poměru ke „Knize úmrtní“ není dosud jasno, má ke konci variant, jenž zdá se mně podávati interpunkci správnější: „... avšak Bratřím [u Fiedlera: Bohu] věrný a statečný muž v slovu i v skutku; ne nemocný v úzké radě byl.“

² Není to jen u Jafeta (ČČM. 1861. 148), nýbrž i v Historia Fratrum (ČČM. 1862. 203) a také ve zmínce u Fiedlera, Todtenbuch 226 (zde však se nejmenuje Václav Bílý) zdá se tak býti.

³ Gindely, Gesch. I. 215 jej jmenuje seniorem úzké rady: u Fiedlera, Todtenbuch 227 se Krasnický nazývá „prvním v radě po biskupích“; u Jafeta (ČČM. 1861. 148) v soupise jejich členů z roku 1529 je Krasnický první.

⁴ Fol. 23 b: „Proč pán Bůh všechny jiné přeskočil více než dvacetí stupni, jakož cedule ukazovaly na jiné, a na ty tři spadl los a to rozumně na jednoho, kterýž i ta dva převýšil třemi hlasy?“

⁵ V soupisu Jafetově (str. 148) z 10 členů zde jmenovaných o Václavu Vrouckém, jenž roku 1552 zemřel jako nejstarší člen rady a v úzké radě byl mnoho let, víme od Blahoslava, že byl „velmi pobožný starček ... velmi přívětivý a vážně se měl“ (Fiedler, Todtenbuch 237); o Janu Kuchaři, jenž zemřel 1532, přímo slyšíme, že byl „pius, vir simplex“ (tamtéž 227).

to rozneslo¹. Vlastní podstatu sporu, o niž šlo mezi skupinou Krasnického a Škodovou, lze postřehnouti z narážek o případu Matějově z let devadesátých, kdy se ukázalo, že učenost není v rozporu s pravou sprostností². Ani v tomto případě zástupce „sprostných“, Škoda, nejedná správně, kdežto právě Krasnický, jako zástupce směru druhého, si přeje, aby vůle boží platila na prvním místě, nemoha připustiti, „abych, vůli boží jistou pomina, lidské bez soudu a vážnosti byl poddán a pomáhal, leč by všech bedlivé usouzení bylo“³.

Jestliže konečnou ostrou poznámkou o úřadu jako věci případné, jež se dává i odjímá, „jakž z bratra Matěje složen nejpilnější úřad“ — narážel Krasnický na možnost odněti úřadu Škodovi anebo alespoň přednosti v pořadí Václavu Bílému, stalo se pak to druhé, ač nevíme, kdy, vyloučením Bílého „ze všeho“, zatím co Jan Ciklovský zemřel ještě roku 1529, nežli spis Krasnického byl napsán⁴. Byl-li Škoda obrácen zpět v minulost, staříčkový Krasnický, jako kdysi za velikých sporů před více než 30 lety, měl smysl pro potřeby života i jeho vývoje přes to, že i on v další tradici bratrské žil též jako „staré prostosti milovník“, avšak zároveň s význačným přídavkem, že byl „muž rozumný“, bakalář a „člověk učený“⁵, a proto jeho mínění mohlo najíti ohlas u mladších, z nichž Jan Augusta právě roku 1529 v Brandýse byl přijat za jáhna,

¹ „Až i prvními mohlo by vikláno býti“: totiž mohlo by se to zpět vztáhnouti i na minulost, zvláště na události z roku 1467.

² Krasnický neváhá osobivou domýšlivost Matějovu i jeho druhů, jako by „na sprostných a neučených, hloupých, dobrých lidech“ nejbezpečněji byla Jednota založena, vyhlásiti za lstivou léčku ďáblu: „Podobně by bylo, kdyby dům ustaven byl na sloupích i vybrání byli všickni sloupové a toliko střecha na krovích držala aneb visela do některého větru a bouře, aneb sama sešla. Tožž konec domu!... To sobě schovejte, zprostní, což máte za sprostnost a neučení za zjevení boží, tomu nerozumějice, že všemi obyčejí, kteréž za moudré a učené měli, všudy je převyšovali učení a moudří v sprostnosti.“ A dokládá to srovnáním Klenovského s Matějem, o nichž bylo obecné mínění, že „podobno jedno k druhému jako nebe od země“ (fol. 24 a—b).

³ Fol. 27 b. Totéž praví již dříve (fol. 23 b): „Však, což božího jest, to prvotně na svém místě stůj, leč by opět s radou rozumně předsevzato bylo a proti Bohu nic nebylo: tomu já neodpírám.“

⁴ O Ciklovském sr. výše 47³. O Václavu Bílém, jenž zemřel 1533, dí Fiedler, Todtenbuch 227: „Potom zas přijat, když pokání činil atd. a knězem toliko byl.“ Gindely, Gesch. I. 215 jako důvodu vyloučení domýšlí se nemravnosti, avšak omylem zde zaměňuje Bílého Ciklovským. Jafet (ČČM. 1861. 148) vidí v obojím případě výstrahu boží na prospěch Rohův; o Bílém praví, že umřel, „jsa zmařený“. — Zdá se, že i Blahoslav na volbu z roku 1529 naráží ve své „Filipice“ (str. 108), praví-li, že dvakráte Bůh „skrze učené a pobožné“ pomohl Jednotě „a při dvojích věcech, 1. zlých skutečích, 2. zlých a falešných smyslech“; po prvě se to stalo, jak praví, „před šedesáti lety a víc“. — Krasnický zemřel již 25. ledna 1532 (Fiedler, Todtenbuch 227): zda se dočkal vyloučení Bílého, nelze určit.

⁵ Fiedler, Todtenbuch 227.

aby se již roku 1531 stal knězem a roku 1532 s jinými vrstevníky členem úzké rady a hned též biskupem¹. Škodovi bylo zápasiti s rostoucí opozicí, jež nechtěla se dát vázati přílišnými ohledy na staré tradice Jednoty, zvláště v poměru k luterství² a jež dovedla si vymoci i vstup do úzké rady³. O jejím zájmu také o lepší vzdělání svědčí důraz, jaký kladla nejen na přípravu dorostu kněžského, nýbrž i těch, kdo již v Jednotě nějaký úřad měli, nevyjímajíc ani nejvyšší správu Jednoty⁴. A byl to brzo potom, roku 1538, sám Luther, jenž zatím z nových poselstev bratrských se mohl o Jednotě a její povaze lépe poučiti a jenž v předmluvě ke konfessi bratrské, vydané tehdy jeho přičiněním ve Vitemberce, pochválil Bratry, že, ačkoli se dříve, hledíce ujíti nesnadností sofistickým, vyhýbali vědám, nyní jsou „nemálo vzdělanější“⁵.

Než tento směr Augustův v Jednotě, jenž v touze po uznání veřejném neváhal zabývat se plány dohody jak s domácími novoutravkisty, tak s Lutherem samým, záhy byl novými zkušenostmi ve své horlivosti ochlazen, zvláště proměnou, jaká se stávala s bratrskými studenty na universitě vitemberské, jež stojíc ve světle obou velikých jmen německé reformace, Luthera i Melancthona, posléze od počátku let třicátých smířila Jednotu s universitním vzděláním. Než nebyly to jen jejich sympatie k luterskému učení vůbec, jež brzo potom při

¹ Historia Fratrum (ČČM. 1862.) 203—205.

² Sr. u Gindelyho, Gesch. I. 506° usnesení sněmu bratrského roku 1531, „že se starých spisův předchůdcův zastávati nechtí, pokud v čem pobluzují“. Sr. i jeho „Dekrety“ 141—142 o kázni kněžské, o uvolnění starších „tvrdých“ předpisů.

³ Hist. Fr. (ČČM. 1862. 205) praví, že noví členové s Augustou, „vidouce, že rada úzká jest mdlá, sami se domlouvali, aby vzati byli“.

⁴ Gindely, Dekrety 141 k roku 1531. Zde, při zmínce o těch „kteříž v prvotnosti k zprávě vši Jednoty postaveni jsou“, je narážka na „spisek o tom v nově učiněný“, jenž tu čten a přijat. Netýká se to spisu „O učených?“ — O poměru mladých k vyššímu vzdělání srovn. i výše 46. — Jak roku 1536 Jan Roh a Br. Volf napsali „čeládce bratrské“ v Přerově psaní, „jakž by měli v svém povolání hodně choditi a k svým povinnostem hodně státi“, sr. Hist. Fr. (ČČM. 1862. 209).

⁵ Sr. Winter, Živ. církv. 49 a Život a učení na partikul. škol. 66. O obnově styků s Lutherem sr. Čihula (Věst. Spol. Nauk 1897) 39 a d. Již před tím roku 1533 v předmluvě k bratrské apologii Luther sice napsal, že nemůže slovům a řeči bratrské rozuměti, avšak hned dodává, že nechce se přiti o slova, kde ve smyslu není rozporů: „Ain yegklicher vogel singet, wie im sein schnabel gewachsen ist, und ain yegkliche sprache hat ire aygen art und weyse, von der sachen zu reden, wie dies alles wol sich findet, wa man ain sprache in die andern verdolmetschen sol“ (Gindely, Quellen 33). Roku 1538 při novém jednání s Bratry (o opravě data sr. Čihula 51⁶⁶¹) Luther, slibuje bratrskou Apologii i Konfessi opravití, pravil s veselou tváří: „Vy tam neumíte ani latině ani německy dobře, ale my zde latině i německy dobře umíme. Protož chci já je sám korigovati“ (Gindely, Quellen 56). O Lutherově chvále Bratří po stránce náboženské a mravní roku 1539 a 1540 sr. Bidlo, Jednota I. 37—38. — Roku 1540 ve Štrasburce Bucer při večeři mluvil s Petrem, barvířem z Litomyšle, německy a s Červenkou latinsky (Gindely, Quellen 62).

jejich návratu nepříjemně působily na Bratry, nýbrž byly to hlavně volnější názory mravní, jež si vitemberští studenti domů přinášeli jako doprovod luterského učení o ospravedlnění věrou, v němž životní praxe se tak úzkostlivě nevážila jako v Jednotě. Tím byla citlivě dotčena mravní rigorosnost, jež i v obnovené a světu se přizpůsobivší Jednotě byla stále jedním z hlavních zřetelů a měřítek životních¹. Nové rozpaky vůči universitnímu vzdělání z toho vzniklé vyjádřil roku 1542 Augusta sám ve Vitemberce k Lutherovi (přidává se opět k mínění Lukášovu z r. 1523, jež výslovně uvádí), že těžko je míti důvěru v budoucnost německé reformace, dokud zájem vědecký o tolik má přednost před péčí o mravnost².

Příznivější vztah k vyššímu vzdělání měl zajisté také svůj odraz ve školství bratrském. Nevíme-li ani z této ještě doby o něm určitějších podrobností, přece lze souditi, že již humanismus, zesilovaný kromě účinků Vitemberka i vlivy domácími, působil i nějak na způsob vyučování na školách bratrských³. Snad k tomu ukazuje též okolnost, že roku

¹ Sr. dojem z vystupování studentů Hynka Perknovského, Václava Mitmánka a Jiřka Poděbradského u Mikuláše Slánského (Gindely, Quellen 45—46), kteří „svobodu těla“, také „pod jménem a zástěrou svobody křesťanské“, do Jednoty „příkladem svým zlým i svými řečmi marnými uvodili, Luteryanům nedobře vyrozuměvše. Ale v tom jim z vůle boží překaženo“.

² „... quam diu per illorum scholas et academias tantam scientiae tantillamque conscientiae videant [Fratres] suscipi curam“ (Gindely, Quellen 32).

³ Winter, Život a učení na partikul. školách 66^a proti mínění Bidlova (ČČH. V. 188) myslí, že sedmiletý Vilém z Rožmberka byl roku 1542 na škole mladoholeslavské, „na učení, kteréž tam mezi Pikhartskými bratry kvetlo“. Winter tu užívá kroniky z roku 1688 (ČČM. 1845 339), prodloužení to Hájkova do roku 1546 (sr. Jireček Rukovět I. 222), jež, jako i jinde, je v tomto případě ohlasem Břežanova „Života Viléma z Rožmberka“ (sr. vydání z roku 1847). Břežan však oné relativní věty („kteréž tam...“: sr. str. 27) nemá, a je to vsuvka z konce 17. století, takže pravděpodobnějším zdá se býti mínění Bidlova, že pan Vilém byl v Mladé Boleslavi v rodině pana Arnošta Krajíře, s jehož syny a spolu s jedním mladým Šlíkem „za některý měsíc“ užíval jen soukromě vyučování „učeného preceptora z Witemberka, Matjáše p'jímám Polej (kterýž potom do Polsky dostal se, a byl kancléřem u hraběte z Górký)“. Když na podzim vypukl mor, strýc Vilémův Petr z Rožmberka žádal pana Krajíře, aby syny i Poleje poslal na Krumlov. Než to Krajíř neucínil a Vilém se vrátil na Krumlov sám. Podle toho bylo by lze se domnívati, že na bratrské škole mladoboleslavské tehdy ještě sotva se učilo latině, nebo jen v míře, jež požadavku Krajířovu nestačila leč bychom připustili, že i podle zprávy Břežanovy lze uznati, že Polej nebyl soukromým učitelem. nýbrž byl — snad první příklad cizince na škole bratrské (nikoli Němce, neboť němečtí Bratří měli též své školy), zvláště k tomu do Čech povolaného od pana Krajíře — učitelem na škole bratrské. Ostatně cizincem byl i Gyrk, o němž sr. hned dále. Víme však též, že roku 1540 nejstarší syn Krajířův Arnošt při slavnostní ordinaci kněžské předzpěvoval (Gindely, Gesch. I. 253—254) což se spojuje s míněním, že byl žákem na škole bratrské (sr. Ball, Das Schulwesen etc. 84, jenž však jinak přijímá doklady ne právě zaručené). — O Polejovi již u hrabat z Górký (roku 1548) sr. Bidlo, Jednota brat. I. 39¹); roku 1540 byl ještě ve Vitemberce (tamže I. 38¹).

1544 v Litomyšli se připomíná jako učitel Jan Jirek, jinak Gyrk, původem Slezák, bakalář, jenž „německy lépe než česky uměl, latiník ne zlý“¹. I z toho, jak již více se v Čechách čtou knihy latinské a německé, lze souditi na větší znalost cizích řečí i na odpovídající tomu stav vyučování na školách bratrských². Než nelze toho přeceňovati: rozhodují o tom místní i osobní poměry, záleží na hmotné podpoře, jíž se školám dostává, i na osobnostech jejich učitelů. Proto netřeba se diviti, že na konci let čtyřicátých v Prusích při jednání s theology tamními neznalost jazyková stále činí Bratřím značné obtíže³ a že z téhož důvodu je nemožno poslati knížeti Albrechtovi Pruskému bratrského kazatele⁴. Důležité při tom jest, že přes nedůvěru, kterou vzbuzovaly zkušenosti se studenty poslanými do Němec, se v tom ani v letech čtyřicátých neustává, třebas se tak neděje a ani pro hmotné překážky nemůže díti ve větších rozměrech⁵. Vadila tomu také reakce, jež po marných po-

¹ Fiedler, Todtenbuch 245. O jeho činnosti v Prusích sr. Bidlo, Jednota bratrská v prvním vyňanství I. (na str. 14. zve se v současném dokladu „Němec výborný“). Poznámka u Fiedlera, že „učil pacholata“, svědčí, že jde tu o školu i pro děti jiné než pro dorost kněžský. O výchově tohoto v této době podává zprávy roku 1540 ve Štrasburce Bucerovi Červenka, jak „čeled“ přijímají správci sboru k sobě nebo posílají jinam a tu se mládenci zkoušejí atd.; nad touto „sprostnou správou“ Bucer až zaslzel (Gindely, Quellen 65); sr. Müller v Mon. Germ. Paed. IV. 503 a d. i Winter, Život církevní 487 a d.

² 1540 píše Augusta za Jednotu Bucerovi, že jeho knihy latinské a německé se k nim dostaly, „a my, kteříž nětco latině a německy umíme, velmi pilně jsme ty knihy ... čtli“ (Gindely, Quellen 59—60). Současně víme od Červenky, že některé spisy Kalvinovy se v Jednotě „velmi hojně“ čtou (tamtéž 37).

³ Jiří Israel sice zná trochu latinsky, ale při obtížné otázce dogmatické se ostýchá latinsky mluvit i profesor university královecké Stafylus se s ním pak domlouvá polsky (Gindely, Quellen 95); při tom z Bratří Gyrk a Urban Hermon jsou rodilí Němci; sr. Bidlo, Jedn. I. 51 a d.

⁴ Bratr Jan Černý to na počátku roku 1556 knížeti zajímavě vysvětluje: není k tomu vhodných lidí, kteří umějí německy, neboť někteří takoví zemřeli, jiní zestárlí a mladší, „quos habemus, nondum eo eruditionis pervenere, ut jam tantis rebus sufficere possent. In nostra unitate, etiamsi qui eruditi ac linguarum periti juvenes sint, tamen donec probentur, ad ministerium non admittuntur...“ Kdyby tak i jiní činili, nebylo by mezi evangelsky tolik rozporů a sekt. — Dále Černý přichází k otázce vyššího vzdělání vůbec. Mezi kněžskými bratrskými není boháčů — ani „homines excellentes, philosophicarum disciplinarum doctrina ornati aut in artibus adeo exercitati, magnifici titulis, insignati, doctores magistri. etc. Tam egregium donum Dei deest nobis, non inveniuntur tales viri, qui philosophica subtilitate et linguarum cognitione instructi et adeo magnum assecuti nomen, nobiscum spreti, mundo invisí, laboribus, periculis, paupertati et aliis id genus [sic! eius generis] miseriis immersi esse velint“ (Gindely, Quellen 114—115).

⁵ Roku 1543 tak byl poslán Blahoslav „na učení“ do Slez, do Goldberka, kde tehdy působil Val. Trotzendorf a kde Blahoslav pobyl rok, načež byl ve Vitemberce také rok „s některými jinými mládenci“ (Fiedler, Todtenbuch 257); byli to, jak víme odjinud

kusech Augustových o dohodu s novoutrakvisty a luterány nastala v Jednotě uprostřed let čtyřicátých, k níž uznal za vhodné se připojit i sám Augusta.

Byl to jeden z těch zvratů, jež opakovaly se občas v Jednotě, s lítostnou touhou se vracejíce k jejím počátkům, jakoby to byla země zaslíbená, z níž bratři odešli a do níž není návratu. Po stycích s luterstvím, jež zanechaly svou patrnou stopu i v učení Jednoty, v nových jejích konfessích, v nichž tu a tam její vůdcové přece učinili ústupky reformaci německé, jakoby procitlo vědomí viny na samostatnosti vlastní církve, a ve chvíli té — byto to roku 1546 na schůzi úzké rady v Ml. Boleslavi — starší bratřští se přímo obrátili proti vábívým illusím o dohodě s luterstvím, přiznávajíce, že „více blesku v slavných výmluvnostech slov a v slibných lahodách řečí z umění jazyků (po čemž všecken svět dychtí) bylo jest, nežli celost a dokonalost pravdy Bohem zřízeného spasení“. Vraceli se opět k Lukášovi a k jeho „Knize zpráv kněžských“ z roku 1527, k jeho odkazu, jež však Jednota brzo za luterského naladění odsunula¹. Nyní uznávali zbytečnost hledání lepší pravdy mimo Jednotu, přesvědčivše se, že dostačí, dovedou li toho, co Bůh dal Jednotě, vděčně užívat. I usnesli se „za jednoho člověka“, „abychom na domácích věcech dosti měli a k nim se celým srdcem navrátili i napravili a je, ač by kde bylo potřebi, napravorovali, co jsme pak kde opustili, pokání činili“.

A přede všemi ostatními byl to sám nejstarší biskup Jednoty, Br. Jan Roh, jenž s pláčem se kál ze svých dřívějších sympatií k luterství. Přimo prohlašoval, že „překázal sobě knihami německými“, jež mu sice přispěly, aby jasněji a lépe poznal věci bratrské, avšak samy mu nic

(sr. Bidlo, Jedn. I. 37) tři Litomyšlané Jan Rokyta, Adam Parix a Jakub Šturm i Jan Lorenc z Třebíče. — Již roku 1535 v Prostějově vytýkáno bylo jako příčina, „proč lid i čeled nemá dověrnosti k zprávčům“, nejen „vysoké smýšlení o svém vtipu pročež ne brzo jinému povolí v pravdě“, nýbrž i „nezřízené vychvalování cizích spisů“ a „učedlníci převrácení, kteříž jinde učení schválili a domácí zhyzdili“ (Gindely, Dekrety 152). — O obtížích hmotných i o nepěkných zkušenostech se studenty poslanými do ciziny se zmiňuje též roku 1556 v zmíněném již listě k Albrechtovi Pruskému Jan Černý: „Nostri autem sumptus non sufficiunt nec sustinent, ut studiis vacantes juvenes in academiis alere possimus, immo quibus et sumptus suppeditavimus, qui utcunque in studiis non contemnendos fecere progressus horum pauci nobiscum manserunt, plures unitatem deseruerunt, adeo carni potius libertas, divitiae, voluptas, otium ac hujus mundi vana gloria arridet quam paupertas, pericula, humilitas etc.“ (Gindely, Quellen 115); týká se to zvláště Dr. Václava Mitmánka.

¹ Sr. o tom článek G. A. Skalského, Bruder Lukas von Prag und die „Anweisungen für Priester vom Jahre 1527“ v Ztsch. f. Brüd.-Gesch. 1908. II. 1 a. d. O schůzi boleslavské sr. Gindely, Dekrety 164—165. — Jak již roku 1534 se mluví o Br. Lukáši jako „jednom muži od Boha zvláště osvíceném v psaní svém“, sr. Gindely, Dekrety 151.

lepšího nepodaly, než co nacházel v Lukášově „Knize zpráv“ i v jiných spisech bratrských: co zde bylo, „nikdyž v žádných jiných jsem nenalezl“. Jeho závěrečná výzva zcela odpovídala tradicionalistické náladě shromáždění: „A protož Vám, Bratří milí, není potřebí jinde hledati; máte doma dosti, čeho byste sebe i jiné dostatečně zpraviti mohli. A napomínám Vás, abyste v své věci domácí, kteréz v Jednotě máte, pilně nahlédali a jim dobře srozumívati se učili; najdete všecko, čehožkoli potřebovati budete.“

Tento hlas váženého patriarchy Jednoty¹, ozývající se právě před událostmi, jež mnohé z Bratří svými pro Jednotu tak nebezpečnými následky mohly jen utvrditi v přesvědčení o správnosti a včasnosti hlásaného návratu na starou cestu, nepřímou zatracoval i obrat, jaký v Jednotě již nastával v poměru k vyššímu vzdělání nikoli právě bez vlivu styků s reformační cizinou. Není pochyby, že usnesení boleslavské z roku 1546, podepřené v plné míře autoritou Rohovou, již potom nebylo zapomináno², dodalo jen nové síly vžilému mínění bratrskému o zvláštním vyvolení Jednoty i o její soběstačnosti, jež stejně, jako již v minulosti, bylo i tehdy utvrzováním tradice o sprostnosti bratrské, nebezpečné to protiváhy všech snah o kulturní pokrok v Jednotě. Než právě v této významné době počíná v ní působiti osobnost, jež za krátko dovedla vtisknouti svůj ráz církvi bratrské a to především v otázce vyššího vzdělání, Br. Jan Blahoslav, a jeho dvacetiletému úsilí se podařilo uvésti v Jednotě otázku tu v pevné řečiště, aby již příště nebylo obav, jaké se nutně probouzely v bratrských zastáncích kulturního rozvoje, zvláště když v čelo protikulturních tendencí se postavil muž takové energie i schopnosti, jako byl Jan Augusta.

Blahoslav, vychovaneec jak starých tradic bratrských, tak cizích universit, kde již s reformací se spojovalo zároveň i vzdělání humanistické, dovedl posléze i v Jednotě zjednatí humanismu lepší přijetí, takže odtud i v Jednotě oba hlavní proudy časové, náboženská reformace i humanismus, se stékají. Blahoslav při tom byl podporován i novými podněty cizími, obdobnými dřívějším radám Lutherovým, jež Bratry při nevyhnutelném styku s jinými vyznáními, zvláště v Polsku a Prusích, kam Jednota za tuhého pronásledování v Čechách po přemožení odporu stavovského roku 1547 se z části uchýlila, znovu pobízely k účasti na ruchu kulturním v jejich vlastním zájmu. A tak vidíme, že

¹ Roh jenž zemřel již v únoru 1547 a nové persekuce Jednoty se nedočkal, v nekrologiu bratrském (Fiedler 233) se zve „arcibiskup neb patriarcha biskupů“ (sr. i výše str. 48).

² Sr. schůzi starších v Prostějově roku 1549, jak zde nálada kajcnosti za „mnoho vin a škodných nedostatků“ se hned spojuje se vzpomínkou na odkaz Rohův, aby se Bratří „napravili a obrátili, cizími učením se nepletli“ (Gindely, Dekrety 169).

po roku 1546 Bratří posílají své studenty na cizí university, čímž jen snahy Blahoslavovy a jeho přátel v příčině kulturní se posilují. Snahám těm se mocné podpory dostávalo nejenom vlivným postavením Blahoslavovým, jenž záhy se stal biskupem a jehož sídlo v Evančicích bylo pak hlavním střediskem kulturního rozvoje bratrského, a jeho vlastní hojnou a mnohostrannou činností literární, nýbrž i tím, že při tom se Blahoslav sám nevymyká z rámce tradičního typu bratrského, plně v leccems právě přání Rohova z roku 1546, trvá pevně na domácích základech Jednoty a snaží se všemožně i nadále zachrániti její nezávislost a samostatnost přese všechny styky, v něž jí bylo k různým vyznáním vstoupiti a jež nezůstávaly bez vlivu na její původní povahu. Byl v tom však charakteristický rozdíl mezi ním a Augustou, jenž také se dovolával starší tradice bratrské. Jestliže tato, zvláště v příčině staré sprostnosti bratrské, byla Augustovi, jenž v rozhodných chvílích neváhal se s ní rozejíti a přijmouti novotářské důsledky svých plánů, přesahujících meze Jednoty, prostředkem, sloužícím jeho tížadosti, již však nelze upříti, že leckde byla ve shodě s hlavními potřebami národními — Blahoslav přes to, že vzpíral se všemu, co mohlo porušiti starý náboženský i mravní ráz Jednoty, dovedl s tímto tradicionalismem smířiti své požadavky kulturní, jejichž splnění ovšem pro budoucnost nutně připravovalo v Jednotě i proměny toho, co Blahoslav hleděl zachrániti, neboť stoupenutí kultury v Jednotě se nemohlo obejít ani bez příslušných proměn v dosavadním náboženském i mravním charakteru Jednoty. I za Blahoslava a ještě po něm se udržovaly tradice o sprostnosti, o vyvolení i soběstačnosti Jednoty¹, bylo však nejspíše pravděpodobno, že tradice v této formě nebudou již míti dlouhého trvání a že zmizí tím dříve, čím rychleji v Jednotě proniknou zásady kulturního pokroku, prolašované Blahoslavem a zastávané po něm i největším jménem Jed-

¹ O stále trvajících tradicích sprostnosti více dokladů podává nekrologium bratrské, kde charakteristika „pobožný, prostý muž“ se vrací v různých variacích a s patrným uznáním autorů těchto zápisek. — O sebevědomé tradici vyvolení a přednosti Jednoty před jinými vyznáními lze z doby pozdější jako příklad uvésti kromě výroku Augustova z roku 1563 u Zoubka v Besedě učitelské 1883 33—34 (zde se Jednota klade nejvýše, jako „lid, kterýž se mimo jiné mně známé na světě nejbližší písmi svatými spravuje“; za ní mu teprve následují luteráni a pak čeští utrakvisté: „jiných již potom neví“) také list Huberta Langueta z roku 1570 Blahoslavovi, kde však to, co se zde vztahuje na české utrakvisty, se vlastně týká i Bratří: Languet vytýká, že utrakvisté si osobují přednost před jinými národy v pravém poznání („nescio quam peculiarem sanctimoniam sibi somniantes“), a proto se k protestantům nepřidávají, „ne veteris gloria excidant“; Blahoslav prý správně praví, že třeba hleděti jedině na pravdu bez ohledu na všechny vášně („affectus“), ježto Kristus vykoupil stejně Čechy, Němce, Francouze i celý svět (Gindely, Quell. 291). — Je známo, jak bratrská tradice o vyvolení vyznívá ještě u Komenského.

noty vůbec, Komenským, v němž dynamická stupnice kulturních snah bratrských dostoupila vrcholu. Co se z tradic těchto zachová, bude zladěno již s novým duchem kulturním i s jeho nutným doprovodem, s procitlou kritikou vědeckou, a bude se již vztahovati místo úzkých mezi malé církve na celý život národní. To byly naděje, jež úsilí Blahoslavovo i Komenského probouzelo, jež však tragickou katastrofou bělohorskou a jejími následky byly příliš záhy zkaženy.

O b s a h.

Otázka vyššího vzdělání v Jednotě (Krasnický, Blahoslav a Komenský) 3-4. — Obdoby i rozdíly mezi českou reformací a humanismem 4-5. — Delší trvání původních tradic v Jednotě 5. — Valdenští a kultura 5-6. — Wyclif a Lollardi 6-7. — Milč 7-8. — Matěj z Janova 8. — Tomáš ze Štítého 9. — Hus 9. — Táborští 9-12. — Jan Příbram 13. — Jakoubek ze Stříbra 14. — Rokycana a jeho posluchači 15-16. — Petr Chelčický 16-17. — Ustavení Jednoty bratrské 17-18; její biblismus a sprostnost 18-19; idea o vyvolení 19-21; představy eschatologické 21. — Lidé učení v nejstarší Jednotě 21-24. — Vliv učených a Br. Řehoř 24-25. — Vzrůst vlivu učených po smrti Řehořové 25-26. — Spor o ospravedlnění 26. — M. Havel ze Žatce a počátky školství bratrského 26-28. — Vzrůst Jednoty a spor o „moc světa“ 28-29; vítězství strany „bakalářské“ 29-30; krátká reakce sprostných i náprava ve prospěch učených 30-31. — Spor o vyšší vzdělání 1499 (anonym litomyšlský a Krasnický) 31-32; poměr jednotlivců k Jednotě 32-33. — Cesty Bratří po cizině: Br. Lukáš v Itálii 33-35. — Bratrská sprostnost a odpůrci, zvláště humanističtí 35-36. — Bratří a humanismus 36-37. — Řehoř Hrubý z Jelení; Erasmus Rotterdamský 37. — Počátky obratu v Jednotě: překlady spisů humanistických 38. — Bratrské knih-tiskařství 39-40. — Jednota a věda 40-42. — Školství za Br. Lukáše 43. — Lukášův konservativismus 43. — Lukáš a Luther 44-45. — Vliv autority Lukášovy 45-46. — Spis Krasnického „O učených“ 46; Krasnický a biskup Škoda, zástupce „sprostných“, při volbě biskupské (1529) 46-49. — Br. Škoda a generace Augustova 49-50. — Ochladnutí mladé generace 50-51. — Poměr k luterství a humanismu a školství bratrské 51-52. — Návrat k tradicím doby Lukášovy: biskup Roh (1546) 53-54. — Jan Blahoslav: směr Jednoty s humanismem 54-56.

